

УДК 373.5.091.6:727.054:5](477)“1959/2020”

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi57.608>

Слюсаренко Н. В.^{*},
orcid.org/0000-0002-9215-5936

Пислар А. Б.^{*},
orcid.org/0000-0001-6843-4655

ВИХОВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ТА ПАТЕРНАЛІСТСЬКА МОДЕЛЬ ВЗАЄМИН У СИСТЕМІ ПТО УКРАЇНИ В 1972–1984 РР.

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз виховної системи в закладах професійно-технічної освіти України в період 1972–1984 рр., відомий в історіографії як етап «застою». Розглянуто ключові особливості організації виховного процесу в умовах посиленого державного контролю над освітньою сферою, коли ПТО розглядалася не лише як інструмент підготовки кваліфікованих кадрів, а й як засіб формування ідеологічно лояльної, дисциплінованої та соціально передбачуваної молоді. Особливу увагу приділено патерналістській моделі взаємин між педагогами та учнями, яка передбачала надання молоді матеріальних і соціальних благ в обмін на конформізм, дотримання офіційних норм поведінки та активну участь у громадському житті.

Проаналізовано механізми виховного впливу, що застосовувалися в зазначений період: колективні форми діяльності, наставництво, комсомольська організація, трудові змагання, суспільно корисна праця, дозвіллева активність, ритуалізація ідеологічних подій. Показано, що ці методи сприяли формуванню в учнів соціальної відповідальності, трудової мотивації та колективізму, але водночас обмежували розвиток особистісної автономії, критичного мислення й ініціативності. Розкрито подвійний характер патерналістської моделі: з одного боку, вона забезпечувала соціальну підтримку та стабільність, з іншого – формувала залежність від зовнішнього контролю та підпорядкування офіційним настановам.

Констатовано, що актуальність дослідження полягає у визначенні історичних витоків сучасних тенденцій у фаховій передвищій освіті України, які частково зберігають елементи минулої виховної парадигми. Звернення до досвіду виховання здобутого в умовах радянської системи дозволяє глибше осмислити потенціал сучасних моделей освітньої взаємодії, зокрема в контексті формування громадянської свідомості, особистісної відповідальності та адаптації молоді до нових соціально-економічних умов.

Ключові слова: виховання, учнівська молодь, патерналістська модель, професійно-технічна освіта, професійно-технічні училища, 1972–1984 рр.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та євроінтеграції українська освітня система зазнає значних трансформацій, спрямованих на адаптацію до сучасних вимог. Одним із ключових елементів цієї трансформації є розвиток фахової передвищої освіти, яка охоплює підготовку кваліфікованих робітників та спеціалістів середньої ланки через технікуми, коледжі та професійно-технічні училища.

Водночас дослідження історичних аспектів виховання учнівської молоді в закладах професійно-технічної освіти (ПТО), зокрема в період так званого «застою» (1972–1984 рр.), є важливим для розуміння етапів розвитку цієї системи в Україні. Виховання учнів у той час здійснювалося через офіційно встановлені механізми та моделі взаємин, що спиралися на принцип опіки, які суттєво впливали на формування цінностей і соціальних орієнтацій молоді. Ці історичні аспекти допомагають краще осмислити сучасні виклики та можливості у фаховій освіті, сприяючи розробці ефективних підходів до навчання й виховання в умовах нинішніх соціальних та економічних реалій [5].

^{*}© Слюсаренко Н. В.

^{*}© Пислар А. Б.

Період 1972–1984 рр. характеризувався посиленням контролю над усіма сферами життя суспільства. Особливе місце в цьому процесі посідала система професійно-технічної освіти, яку держава розглядала як важливий інструмент підготовки трудових ресурсів і водночас як засіб виховання дисциплінованої молоді, що відповідала офіційним стандартам [3].

У цей період посилилася роль держави у визначенні змісту виховної роботи в ПТО. Сформувалася модель взаємин, заснована на принципі опіки, яка передбачала турботу про матеріальні потреби молоді в обмін на її лояльність, участь у суспільному житті та дотримання встановлених норм.

Аналіз досліджень. Проблему змісту виховання учнівської молоді в радянський період було досліджено вітчизняними та закордонними науковцями, серед яких: О. Адаменко, Л. Березівська, Т. Денисюк, Н. Калініченко, В. Кузьменко, В. Курило, Г. Лях, І. Прокоп, Н. Слюсаренко, Н. Степаненко й ін.

Аналізуючи зміст цих досліджень, можна стверджувати, що головним елементом виховної роботи в ПТО цього періоду була пропаганда офіційних норм, які визначали форми взаємин і поведінки учнів. Це питання залишається актуальним і в умовах сучасної освіти, оскільки допомагає краще зрозуміти орієнтири виховання молоді в попередні часи та їхній вплив на розвиток системи фахової передвищої освіти в Україні сьогодні.

Мета статті – проаналізувати зміст виховання учнівської молоді у закладах професійно-технічної освіти України в 1972–1984 рр. та охарактеризувати патерналістську модель взаємин між учасниками освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Початок 1970-х років відзначився в історії виявленням певних суттєвих недоліків в роботі професійно-технічних закладів освіти, що свідчило, в свою чергу, про недостатньо сформовану ідеологічно-політичну свідомість учнів і стало відправною точкою для застосування рішучих кроків, зокрема прийняття Постанови КПРС і Ради Міністрів СРСР № 497 від 23 червня 1972 року «Про подальше вдосконалення системи професійно-технічної освіти», якою було надано вказівки профільним управлінням, міністерствам та відомствам здійснити розробку нових навчальних планів на 1972–1974 роки, які б органічно інтегрували в собі як навчальний, так і виховний та виробничий процеси. Ця постанова також надавала вказівки структурам професійно-технічної освіти приділити особливу увагу посиленню ідейно-політичного, морально-етичного, естетичного і фізичного виховання учнів професійно-технічних училищ (ПТУ) [3].

Протягом досліджуваного нами періоду система професійно-технічної освіти функціонувала як частина загального механізму контролю над молоддю. Держава розглядала виховання не лише як педагогічне завдання, а й як засіб формування дисциплінованих громадян, що відповідали б офіційним очікуванням.

Основою виховання були офіційно встановлені цінності, які пронизували навчальні програми, позаурочні заходи та організаційне життя ПТО. Молодь мала не лише здобути професію, а й засвоїти систему поглядів, що включала готовність до колективної праці, лояльність до держави та дотримання єдиних стандартів поведінки [2].

Ідеологічне виховання здійснювалося через наступні складові: навчальні дисципліни, зокрема курси «Історія КПРС», «Основи радянської держави і права», «Політекономія», що викладалися у ПТУ; політико-ідеологічну інформацію: щотижневі політінформації, перегляд новин програм ЦК КПРС, «ленінські читання», обговорення постанов партії; масові заходи: урочисті лінійки, мітинги, демонстрації до «червоних» дат календаря (7 листопада, 1 травня, день народження Леніна тощо); зустрічі з ветеранами, партійними діячами, ударниками праці, які виступали в ролі моральних авторитетів; організаційну діяльність ВЛКСМ (комсомолу) – через який партія здійснювала мобілізацію молоді для виконання ідеологічних завдань, трудових ініціатив, «соціалістичного змагання» [3; 4; 6].

Педагогічні працівники закладів ПТО зобов'язані були не лише навчати, а й формувати у молоді відповідний світогляд. Вихователь чи куратор виступав передусім як представник офіційних настанов, а вже потім як педагог. Їм доручалося стежити за поведінкою учнів і виявляти тих, хто відхилявся від установлених норм.

Тобто виховний процес у ПТУ був наскрізь пронизаний офіційними вимогами й розглядався владою як важливий етап у формуванні громадян, залежних від системи, включених у механізми суспільного контролю та мобілізації.

Паралельно у системі ПТО розвивалася модель взаємин, заснована на опіці, між державою, педагогами та учнівською молоддю. Ця модель спиралася на принцип «турбота в обмін на лояльність» і відображала логіку функціонування суспільства того часу.

Учень ПТУ розглядався не як активний суб'єкт освітнього процесу, а як об'єкт опіки з боку держави і закладу освіти. Йому гарантували соціальний пакет – безоплатне навчання, стипендію, харчування, проживання в гуртожитку, медичне обслуговування, а після завершення навчання – розподіл і гарантоване працевлаштування. Однак усе це створювало відчуття залежності від держави та виховувало у молоді споживацькі настрої та конформізм [2].

До того ж ця турбота поєднувалася з постійним контролем за поведінкою, моральним обличчям, ідейною стійкістю учнів. Надважливу роль у цьому відіграла комсомольська організація, а також так звані «наставники» – як серед викладачів, так і серед учнів старших курсів або робітників підприємств-шефів.

Педагог у цій моделі виступав не як фасилітатор розвитку, а як «вихователь-господар», «старший товариш», «партійний провідник», який мав керувати не лише освітнім процесом, а й особистим життям учня. Виховна система в ПТУ була колективістською, передбачала постійну звітність, участь у громадському житті, виконання норм поведінки, визначених партією [1].

Форми взаємодії будувалися на вертикалі: зверху – адміністрація, куратори, партійні функціонери; внизу – учні, що виконують розпорядження, беруть участь у заходах і дотримуються «лінії партії». Індивідуальність учня, його потреби та інтереси часто ігнорувалися на користь колективних форм, зокрема обов'язкової участі у трудових десантах, суспільно корисній праці, суботниках, політінформаціях [5].

У результаті такої моделі у значної частини учнів формувався залежний тип соціальної поведінки, заснований на очікуванні підтримки «згори» при одночасному уникненні особистої відповідальності. Це створювало підґрунтя для виховання пасивності, пристосуванства і втрати мотивації до самореалізації.

Виховна діяльність у закладах ПТО у 1972–1984 рр. будувалася за єдиним ідеологічним шаблоном, затвердженим державними структурами. Форми, методи та засоби виховання були тісно пов'язані з завданням формування «гармонійно розвиненої особистості радянського громадянина» – лояльного, трудового, колективістського [5].

Форми виховання, які мали місце в досліджуваній період, – це: колективні форми (мали пріоритет над індивідуальними): збори, мітинги, комсомольські конференції, тематичні лінійки, святкові вечори, «ленінські суботи»; патріотичні акції та заходи: поїздки на місця бойової слави, зустрічі з ветеранами Другої світової війни, участь у покладанні квітів, організація «вахт пам'яті»; трудове виховання: обов'язкова участь у виробничій практиці, сільськогосподарчих роботах, суботниках, допомозі «шефським підприємствам»; політико-ідеологічні заходи: перегляд програм ЦК КПРС, участь у політінформаціях, організація «днів політичної інформації» та «тижнів ідеологічного навчання» [1; 2; 5].

Основними методами, які застосовувалися для виховання учнівської молоді в ПТО були: метод переконання – шляхом лекцій, бесід, виступів на комсомольських зборах; метод прикладу – через демонстрацію поведінки зразкових учнів, комсомольців,

ветеранів праці; метод залучення – активна участь учнів у громадському житті, гуртках, добровільно-примусових ініціативах; метод контролю і дисциплінування – через систему зауважень, доган, характеристики на учнів; тиск з боку колективу [1; 2; 4-6].

Засобами виховання в епоху патерналізму виступали: друковане слово: стінгазети, бюлетені «Куточок комсомольця», шкільні газети з ідеологічним спрямуванням; візуальні засоби: плакати, стенди, портрети вождів, куточки слави, виставки тематичної літератури; аудіовізуальні засоби: кінофільми про Леніна, Партію, радянські досягнення; радіолінійки з політінформацією; ритуали і символіка: гімн країни, урочисте прийняття до лав ВЛКСМ, вручення значків, дипломів, почесних грамот.

Крім того, як засвідчено в наших попередніх наукових розвідках [5], наприкінці 1970-х років у професійно-технічних навчальних закладах України активно діяли загони «Юних дзержинців». Їхня діяльність була спрямована на формування в учнів правової культури, заохочення до поширення знань про право, норм правової поведінки та дотримання законодавства. Завдяки участі в цих загонах молодь долучалася до правопросвітницької діяльності й отримувала підтримку в подоланні власних правових прогалин. Створена у межах таких об'єднань виховна атмосфера сприяла ефективному вирішенню основних завдань правового виховання.

Варто відзначити, що в більшості випадків в досліджуваний період форми і методи виховання учнівської молоді в закладах ПТО, на жаль, не передбачали критичного осмислення дійсності чи індивідуального підходу. Вони були покликані створити однорідне, кероване середовище, де кожен учень відчував себе частиною великого механізму, але не особистістю зі своїми унікальними потребами, інтересами чи світоглядом.

Висновки. Таким чином, період «застою» (1972–1984 рр.) став кульмінацією офіційного виховання учнівської молоді в системі ПТО України. Держава визначала зміст навчання й активно формувала модель «правильного» громадянина, використовуючи виховний процес як інструмент впливу.

Виховання здійснювалося системно, спираючись на централізовані методики та молодіжні об'єднання. Водночас у педагогічній практиці домінувала модель опіки, яка закріплювала залежність учня від держави, пригнічувала ініціативу та заохочувала пасивність.

Форми, методи і засоби виховання у ПТО мали на меті створення слухняного, керованого члена суспільства. У такій системі розвиток критичного мислення, креативності та відповідальності був неможливим.

Дослідження цього періоду дозволяє зрозуміти механізми функціонування освітньої політики того часу та осмислити її наслідки, що частково впливають на сучасне освітнє середовище. Аналіз минулого є необхідною умовою для створення демократичної моделі виховання у закладах фахової освіти.

Подальше вивчення виховних практик у закладах ПТО України періоду 1972–1984 рр. може бути спрямоване на аналіз довгострокових наслідків моделей опіки для формування професійної мотивації та соціальної активності молоді в пострадянський період. Цікавим напрямком є порівняльне дослідження впливу таких підходів на різні регіони України з урахуванням їхньої економічної специфіки та соціокультурних особливостей. Також перспективним виглядає вивчення адаптації історичного досвіду до сучасних умов, зокрема щодо розвитку ініціативності, критичного мислення та самостійності учнів у системі фахової освіти, що сприятиме вдосконаленню методів виховання в контексті європейських стандартів.

Література:

1. Богатирчук К. О. Трудове профільне навчання учнівської молоді в Україні 60–80-ті рр. ХХ ст. *Науковий вісник Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2016. Вип. 46. С. 278–282.
2. Захарчук П. Труд виховує людину. *Радянська Волинь*. 1984. 16 берез. С. 2.

3. КПСС, Советское государство о подготовке молодой смены рабочего класса. 1940–1987 гг. / сост. Г. И. Терещенко. К. : Высшая школа, 1988. 416 с.
4. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка : підручник. 3-те вид., випр. К. : Знання-Прес, 2008. 447 с.
5. Пислар А. Б. Правове виховання учнівської молоді в закладах професійно-технічної освіти України (70-ті рр. ХХ ст.). *Педагогічний альманах: збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2020. Випуск 45. С. 251-257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2020_45_37*
6. Прокоп І. С. Розвиток виховних цілей навчання у дидактиці загальноосвітньої школи (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2008. 20 с.

References:

1. Bohatyrchuk, K. O. (2016). Trudove profilne navchannia uchnivskoi molodi v Ukraini 60–80-ti rr. XX st. [Specialized labour training of students in Ukraine in the 60s–80s of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 46, 278–282 [in Ukrainian].
2. Zakharchuk, P. (1984). Trud vykhovuie liudynu [Work educates a person]. *Radianska Volyn*, 2 [in Ukrainian].
3. Tereshchenko, H. (1988). KPSS, Sovetskoye gosudarstvo o podgotovke molodoy smeny rabocheho klassa 1940-1987 [CPSS, Soviet state on preparation of young working class]. Kyiv: Vysshaya shkola [in Russian].
4. Kuzmiskyi, A., & Omelianenko, V. (2008). Pedahohika [Pedagogy]. Kyiv: Znannia – Pres [in Ukrainian].
5. Pyslar A. B. (2020). Pravove vykhovannia uchnivskoi molodi v zakladakh profesiino-tekhnichnoi osvity Ukrainy (70-ti rr. XX st.) [Legal education of students in vocational education institutions of Ukraine (1970s)]. *Pedahohichnyi almanakh*, 45, 251–257. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2020_45_37
6. Prokop, I. S. (2008). *Rozvytok vykhovnykh tsilei navchannia u dydaktytsi zahalnoosvitnoi shkoly (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia)* [Development of educational goals in didactics of secondary schools (the second half of the 20th – the beginning of the 21st century)]. (Abstract of Candidate's thesis). Kyiv [in Ukrainian].

Slyusarenko N. V.,

orcid.org/0000-0002-9215-5936

Pyslar A. B.,

orcid.org/0000-0001-6843-4655

EDUCATION OF STUDENT YOUTH AND THE PATERNALISTIC MODEL OF RELATIONSHIPS IN THE VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING SYSTEM OF UKRAINE IN THE 1972–1984 PERIODS

The article presents a historical and pedagogical analysis of the educational system in vocational education and training (VET) institutions of Ukraine in the 1972–1984 periods, known in historiography as the era of "stagnation". The key features of organizing the educational process in conditions of intensified state control over the educational sector are considered, where VET was considered not only as a tool for training qualified personnel but also as a means of forming ideologically loyal, disciplined, and socially predictable youth. Particular attention is paid to the paternalistic model of relationships between educators and students, which involved providing young people with material and social benefits in exchange for conformity, adherence to official norms of behaviour, and active participation in public life.

The mechanisms of educational influence used in the specified period are analyzed, including collective activities, mentoring, Komsomol organization, labour competitions, socially useful work, leisure activities, and the ritualization of ideological events. It is shown that these methods contributed to the development of students' social responsibility, work motivation, and collectivism, but simultaneously constrained the formation of personal autonomy, critical thinking, and initiative. The dual nature of the paternalistic model is revealed: on the one hand, it ensured social support and stability; on the other, it cultivated dependence on external control and subordination to official doctrines.

The relevance of the study lies in identifying the historical roots of contemporary trends in Ukraine's professional pre-tertiary education, which still partially retain elements of the former educational paradigm. Exploring the academic experience within the Soviet system allows for a deeper understanding of the potential of current educational interaction models, particularly in fostering civic consciousness, personal responsibility, and the adaptation of young people to new socio-economic realities.

Key words: education, student youth, paternalistic model, vocational education and training, vocational schools, 1972–1984 periods.

Дата надходження статті: 11.06.2024 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Данилюк С. С.

УДК 378:377:615-051]37.091“195/200”

DOI <https://doi.org/10.37915/pa.vi57.599>

*Досин В. І.**

orcid.org/0009-0006-8738-1687

МЕТОДИ І ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОСВІТИ У ЗВО УКРАЇНИ (90-ТІ РОКИ ХХ – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТ.)

Статтю присвячено аналізу розвитку методів і організаційних форм професійної підготовки у сфері фармацевтичної освіти в Україні у період від 1990-х років до першої чверті ХХІ століття. У дослідженні розглядаються ключові тенденції, такі як посилення практичного спрямування освітнього процесу, впровадження інноваційних методів навчання, досліджуються сучасні освітні технології та методики, які застосовуються у фармацевтичних закладах вищої освіти України. Показано, що інноваційні педагогічні підходи значно розширюють навчальний процес завдяки впровадженню активних, аналітичних і комунікативних методів навчання, сприяючи розвитку здатності ухвалювати рішення в нестандартних ситуаціях та створювати індивідуальні навчальні програми, орієнтовані на розкриття творчого потенціалу студентів.

Фармацевтична освіта схарактеризована як складна система, що вимагає тривалого навчання, поєднання теоретичних знань із практичними навичками, формування професійних поглядів і цінностей. Наголошено, що впровадження інноваційних технологій і методик навчання є ключовим чинником вдосконалення освітнього процесу, тоді як їх відсутність може стримувати розвиток навчальних програм.

Установлено, що інтеграція новітніх технологій у традиційний освітній процес сприяє особистісному розвитку майбутніх фахівців, розвитку творчого та критичного мислення, здатності до імітаційного моделювання, аналізу навчальних завдань тощо. Описано сучасні методи викладання у фармацевтичних закладах, які перевірені на практиці та широко застосовуються для досягнення навчальних цілей у міжнародному контексті.

Наголошено, що динамічний розвиток сучасного світу визначає потребу створення універсальних механізмів адаптації освітніх інновацій, які сприятимуть формуванню висококваліфікованих фахівців у галузі фармації.

Ключові слова: фармацевтична освіта, методи, форми, новітні технології, фармацевтична освіта, медична освіта, підходи, засоби професійної підготовки.

Постановка проблеми. Війна України з росією стала серйозною проблемою не лише для держави, а й для всіх учасників освітнього процесу, особливо для підготовки фахівців медичного та фармацевтичного спрямування.

*© Досин В. І.